

Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
Cilt: 2 Sayı: 3 2013

AVRUPA'DA ROMA/ÇİNGENELER ÜZERİNE SOSYAL POLİTİKALAR

Gül ÖZATEŞLER*

ÖZET

Bu makale, Roma terimiyle adlandırılan Avrupa Çingenelerine dair temel sosyal politika yaklaşımları üzerine bir incelemedir. Roma/Çingene gruplarının günümüz Avrupa'sındaki durumlarını, politik mücadele ve kazanımlarını, bu alandaki farklı değerlendirme ve yaklaşımları açıklamayı amaçlıyor. Bu açıdan, uluslararası kurum ve sivil toplum örgütlerinin konuya olan bakışları, sosyal politika düzeyinde attıkları adımlar, kazanımlar ve yetersizlikler değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra Roma/Çingene grupları farklı politika stratejileri, yaklaşım ve tartışmaları içerisinde anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çingene, Roma, sosyal politika, Avrupa Birliği, Asimilasyon, Dışlama, entegrasyon, Azınlık hakları

THE SOCIAL POLICIES REGARDING ROMA/GYPSIES IN EUROPE

ABSTRACT

This article explores the main social policy approaches regarding Gypsies in Europe who are called Roma. It aims to explain the conditions of Roma/Gypsy groups in today's Europe, their political struggles and gains, and different interpretations and approaches in this area. Therefore, the viewpoints of international institutions and nongovernmental organizations, the steps taken for social policy developments, strengths and weaknesses will be evaluated. Besides, Roma/Gypsy groups will be considered within different political strategies, approaches and debates.

Keywords: Gypsy, Roma, Social Policy, European Union, Assimilation, Exclusion, Integration, Minority Rights

---

* Dr., Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, gozatesler@yahoo.com.

Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin komünizm sonrası piyasa ekonomisine geçiş ve bununla birlikte Batı Avrupa ile entegrasyon süreçlerinde dönüşmekte olan Roma/Çingene¹ politikası, çeşitli nedenlerden ötürü önem taşıyor. Bu nedenler arasında sivil toplum örgütlerinin rolü, uluslararası sözleşmeleri takiben geliştirilmeye çalışılan insan hakları, dışlanmış, dezavantajlı kılınmış insanların sesini duyurmak, yoksulluklarını ve yoksunluklarını ortadan kaldırma çabası, ve uluslararası kimlik politikasında atılan adımlar bulunuyor. Uluslararası bir boyut kazanarak artan, Roma ve Roma olmayan sivil toplum örgütlerinin ve ilgili kurumların çabasını kapsayarak gelişen hareket, belli bir takım kazanımları, meseleleri ve sorunları ile günümüzde Roma topluluğunun, aktivistlerin, konuyla ilgilenen akademisyenlerin ve politikacıların gündeminde yer almaktadır.

Uluslararası Roma politik hareketinin canlanması esasen 1960'lara tekabül ediyor ancak 1990'larda genişleyip geliyor.² 1971'de ilk kez düzenlenen Dünya Roma Kongresi'nde Romca³ çoğul olarak "adam, insan, koca" anlamlarına gelen (Bakker, 2001) Roma kelimesi genel geçer terim olarak kabul ediliyor. Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 1998'de çeşitli Roma/Çingene topluluklarının anılmak istedikleri grup isminin resmi isim olarak kabul edilmesini üye ülke hükümetlerine tavsiye ediyor. Uluslararası Roma Birliği (International Romani Union) de farklı Çingene grupları için Roma isminin kullanılmasını öneriyor (Bakker 2001, s. 2). Böylelikle farklı ülkelerde Cigani, Tsigane, Zingari, Zigeuner, Gitano, Çingene gibi isimlerle adlandırılabilen, bireysel ve grup tanımlamaları Roma, Sinti, Manouch, Kale, Romanichals, Kalderaş, Lovari, Vlach-Roma gibi farklı isimleri kapsayan, ekonomik, tarihsel ve sosyal koşullarının yanı sıra çoğunluk nüfusuyla kurulan ilişkiler ve bağlar üzerinden de farklılık gösterebilen gezici ya da yerleşik

---

¹ Bu makalede, Çingene terimi negatif çağrışımlarına da karşı durma kaygısını taşıyarak tüm grupları kapsama amacıyla, ilgili literatürde İngilizce "Gypsy" kelimesinin negatif çağrışımlarından uzak bir karşılığı olarak kullanılmıştır. Terimin, yerel örneklerde ve Türkiye özelinde söz konusu gruplar üzerinde oluşturulan önyargıları besleyen ve dışlayıcı/aşağılayıcı tanımlamalarda da kullanılması açısından bazı gruplar tarafından sakıncalı görülmesini saygıyla karşılamaktayım. Ancak bazı grupların bu isimle özdeşim kurması nedeniyle, negatif çağrışımlarıyla beraber gelen ayrımcılık ve bunun üzerinden kurulan eşitsizlikler ve hak ihlallerine de karşı durmak açısından terim alt grupları da kapsayıcı niteliğiyle içerilmiştir. Nitekim, bu kullanım, yok sayılmasından ziyade bu kavram üzerinden özdeşim kuran gruplar üzerinde yarattığı hiyerarşileri de göz önünde tutarak negatif kullanımına karşı bir mücadeleyi de desteklemek amacıyla yapılmıştır. Öte yandan Roma terimi de bazı gruplar açısından terim kabul edip etmeme, terimin kapsadığı ve kapsamadığı gruplar gibi alanlarda tartışmalar yaratabilmektedir. Bu makalede, bu tartışmalara girmek yerine bu alanda nasıl politika yapıldığı üzerinde durulacaktır. Bu açıdan özellikle geçiş ülkeleri üzerinden giden Roma politikası ele alınacağından Roma, bu alanda kabul edilen ve kullanılan genel terim olduğu için tercih edilmiştir.

² Roma politikasının ulusal düzeyden uluslararası düzeye gelişimi üzerine daha ayrıntılı bilgi için Klimova-Alexander, 2007.

³ Avrupa'da yoğunlaşmış olan Çingenelelere ait dil, Romani, Romanesç

toplulukların tümü için Roma terimi kullanılıyor.⁴ Kendi başına bu adlandırma dahi politik uygulamaları üzerinden düşünüldüğünde halen tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalar, bölgesel çözüm önerilerinin genel gruba uymaması, bazı grupların bu adlandırmayı kabul etmemesi ya da aynı şekilde adlandırılan gruplarla özdeşim kurmakta zorlanması, politik ve sosyal yaklaşım farklarının doğması üzerinden gitmektedir. Bununla beraber, Roma politikasını, bir millet kurgusu üzerinden mi gidileceği, azınlık ya da insan hakları politikası mı izleneceği veyahut yerele uygun farklı politikaların mı gerektiği gibi konular biçimlendiriyor.

Bu makale, bu tartışmalara da değinerek şu ana kadar Roma sosyal politikasının geldiği noktayı incelemenin yanı sıra kazanımları, yetersizlikleri, ve bu politikaya dair sorunların altında yatan nedenleri sorgulama yolunda bir adımdır. İlk olarak, Avrupa düzeyinde gelişen uluslararası Roma politikası, uluslararası kurum ve organizasyonların Roma meselesine yönelimleri ve bu düzeyde Roma politikasının nasıl dönüştüğü ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Roma'nın politika stratejileri devletlerin politika yaklaşımlarına verdikleri tepkilerle ilişkileri üzerinden anlatılacak, baskın yaklaşım ve tartışmalara yer verilecektir.

Roma Sosyal Politikasına Dair Uluslararası Adımlar

Son dönemde Roma sosyal politikasının Avrupa'da yer edinmesini sağlayan etkenler arasında, öncelikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üyeliği görülebilir. 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğiyle 27 üye sayısına yükselen Avrupa Birliğinde bu süreç, 1 Mayıs 2004'te 8 Doğu ve Orta Avrupa ülkesinin⁵ yeni üye olarak Avrupa Birliğine katılımıyla başlıyor. Böylece, tahminen Avrupa'da nüfusu 10-12 milyonu bulan

⁴ Köken olarak Hindistan'dan geldikleri pek çok araştırmacı tarafından kabul edilse de bazı akademisyenler (örn. Judith Okely), Hindistan kökeninin politik ve sosyolojik olarak pek çok insanın hayatındaki geçerliliğinin artık kalmadığını ve Avrupa'da yaşayan topluluklar olan Çingeneler için bir köken arayışına gidilecekse bunun Avrupa olması gerektiğini belirtiyor. Öte yandan esasen dildeki dönüşüme göre belirlenen Hindistan'dan göçün başlangıç tarihi nedenleriyle beraber 5. yüzyılla 11. yüzyıl arasında değişiyor. Dil, göç istikameti ve vakti üzerinden Çingeneler üç ana kola ayrılabilir: çoğunlukla Avrupa ve Amerika'da yaşayan Romlar; çoğunlukla Orta Doğu ülkelerinde yaşayan Domlar ve çoğunlukla Ermenistan, İran ve Orta Asya ülkelerinde yaşayan Lomlar. Bu gruplar, sırasıyla, değişen yaygınlık ve akıcılıkla Romani, Domari ve Lomavren dillerini konuşmaktadırlar. Ancak, akrabalık bağları, meslek ve yerel bağlılıklar üzerinden kurulan özdeşimler gibi farklı nedenlerle de yukarıda bahsedildiği üzere farklı gruplardan bahsedebilmekteyiz. Çingene dili, tarihi, yaşam biçimi ve koşulları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz: Fraser, 2005; Hancock, 2002; Hancock, 2004; Kenrick, 2006; Marushiakova ve Popov, 2004.

⁵ Çek Cumhuriyeti, Estonya, Latvia, Litvanya, Macaristan, Polonya, Sloveky, Slovenya. 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla AB içindeki Roma nüfusu daha da artmış oluyor.

Roma (Gillsater et al. 2004, s. 8), Avrupa Birliğinin içinde azınlık olarak konumlandırılan en büyük grup oluyor.⁶

Avrupa Birliği kriterlerinde bir ülkenin büyüklüğünün nüfus ve gayri safi milli hasılaya paralel olarak belirlendiğini göz önüne aldığımızda, artan Roma nüfusuna ve Roma'ya ilişkin olarak oluşturulan politikalara atfedilen önemin daha geniş çaplı Avrupa Birliği politikaları içindeki yerini anlamak da kolaylaşacaktır (Thelen, 2005, s. 7-8). Bu politik ortam, Roma gruplarının uğradığı insan hakları ihlallerini daha görünür kılarken uygulanan politikalara da nispeten daha fazla bir alan sağlıyor. Bu açıdan UNDP, Avrupa Konseyi, OSCE gibi uluslararası kurumlarınkiyle beraber OSI, UNICEF gibi sivil toplum örgütlerinin de ilgisini çekiyor (Ringold et.al. 2005, s. xvi). Yine de sosyal projelerin ve politika yaklaşımlarının pek çok Roma'nın gündelik hayatta uğradığı ayrımcılığı, yoksulluğun şiddetini, toplumdaki pek katmanlı pozisyonlarını ve bunlara bağlı olarak hayat mücadelelerinin yarattığı baskıyı ve acıyı dindirdiğini söylemek henüz mümkün değil.

Roma gruplarının diğer azınlıklardan farkının belli başlı üç nedenden kaynaklandığı belirtiliyor: Tüm Avrupa ülkelerinde bulunmaları, tüm ülkelerde en dezavantajlı grup olmaları ve onları destekleyecek bir toprağa ya da anayurda sahip olmamaları (Thelen 2005, s. 12). Yani, Roma'nın özel durumu sadece azınlık olarak konumlandırılmasından değil; genel olarak yaşadıkları ülkelerde en dezavantajlı durumda olmalarından da kaynaklanıyor. Bu durum, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetlerden faydalanmalarının kısıtlı olmasının yanı sıra işsizliğe ve yoksulluğa düşmelerinin olasılığının diğer azınlık gruplarıyla da kıyaslandığında daha yüksek olmasıyla ilgili⁷. Öyle ki bazı akademisyen ve aktivistler pek çok Roma'nın "sınıf altı" (underclass) kategorisine düştüğünü ifade edebiliyor (Szelenyi ve Emigh'ten aktaran Stewart, 2002). Bu ifade, Roma için, piyasaya uygun yetenek ve eğitim yoksunluğundan dolayı, yoksulluğun kuşaklar arası aktarılan ve döngüsel biçimde ilerleyerek içinden çıkılması imkansız hale gelen bir fenomen olarak belirmesini vurguluyor. Öte yandan, bazı akademisyen ve aktivistler (Örn. Stewart, 2002), çıkışsızlığı vurguladığı, farklılıkları yok

---

⁶ Romanya, tahmini 1-2 milyonluk Roma nüfusuyla başta gelirken, 400.000- 1 milyon arasındaki Roma nüfusuyla (Ringold et al 2003, s. 2), Macaristan, Bulgaristan ve Slovakya onu takip etmektedir. Eski üyeler olan İspanya'da tahmini 630.000; Fransa'da tahmini 310.000), İtalya'da tahmini 130.000 ve Almanya'da tahmini 70.000 Roma bulunmaktadır. Bu sayılar ilerleyen araştırmalar ve Roma politikasının dönüşümü ile değişebilecektir. Roma organizasyonların tahminleri her zaman için uzman tahminlerinden daha çok oluyor. Bu, Roma'nın uğradığı dışlanışlığın tecrübesiyle Roma kimliğini saklama eğilimi gösteren bireylerin varlığıyla da alakalı bir durum.

⁷ Ringold et al (2005) çalışmalarında Roma ve Roma olmayanlar arasındaki farkı yoksulluk, eğitime katılım, konut ve istihdam gibi alanlarda bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden örneklerle gösteriyor. Bu karşılaştırmalar Roma yoksulluk ve yoksunluğunun Roma olmayanından çok daha fazla olduğunu gözler önüne seriyor.

sayarak tüm Roma gruplarına yaklaşımı homojenleştirdiği, bu alanda uygulanan politika ve projeleri de hiçe saydığı ve en önemlisi yoksulluğun “suçunu” Roma’nın yetersizliğiyle açıklama eğiliminde olmasından dolayı bu terimin kullanılmasını uygun görmemektedir. Bu açıdan, terim ne kadar Roma gruplarının özellikle ekonomik açıdan uğradığı dışlanmışlığa işaret etse de haklı olarak belirtildiği gibi Roma gruplarının mücadelesini ve yoksulluğun yapısal temellerini göz ardı etme potansiyelini taşıyor.

Bu derece kötü yaşam koşullarına sahip bir grup olan Roma, 1990 öncesinde Avrupa kurumlarında ve politikasında özel olarak yer almıyordu. 1970’lerde Avrupa temelinde Roma meselesiyle ilgili bir takım tartışmalar dönse de geniş çaplı bir politikadan uzaktı, ve eğitim ve sosyal güvenlik gibi belirli alanlardan oluşmaktaydı. Ancak, Soğuk Savaşın bitişinden beri Avrupa kurumlarının Roma meselesine ilişkin aktivitelerinde süregiden bir genişleme olmaktadır (Kovats, 2001, s.94-95). Bunda Batı Avrupa devletlerinde Roma sığınmacılarının artması⁸ ve muhtemel yeni üye ülkelerin üyeliğe erişimi ile PHARE programı etkili olmuştur. Böylelikle, Roma’ya özel politikaların yanı sıra sosyal içerme ile ilgili yönetmelikler, ve ayrımcılık ve azınlıklarla ilgili düzenlemeler Roma sosyal politikasına yön vermektedir. Bunlarla beraber İnsan Hakları Evrensel Deklarasyonu ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu da insan hakları üzerinden Roma politikasının işleyişi ve talepleri açısından zemin niteliği taşımaktadır.

Bu çerçevede, Avrupa Roma sosyal politikasına doğru atılan ilk adım 1993 yılına denk düşüyor. Bu tarihte, Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Avrupa’daki Roma’yı ilgilendiren Tavsiye Kararı 1203’ü de içeren “Avrupa’daki Çingenerler Üzerine (On Gypsies in Europe)” raporunu kabul ediyor. Buna göre Roma “gerçek Avrupa azınlığı” olarak tanınıyor (Thelen, s. 37), ve tüm diğer azınlıkların yararlandığı haklardan faydalanmanın yanı sıra bölgesel olmayan (non-territorial) azınlık olmasından dolayı özel koruma gerektiren bir statü kazandı.⁹ Aynı yıl Kopenhag kriterleriyle, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği üyeliğine erişme sürecinde Roma politikası içerildi. Böylelikle söz konusu ülkelerin Roma meselesiyle ilgili kurumsal ve yasal mekanizmaları oluşturmaları bekleniyor (Ringold et al. 2003, sf 10). Kriterler uyarınca üyeliğe erişme sürecindeki ülkelerin demokrasi, insan hakları ve azınlıkların durumu gibi konularda asgari siyasi koşulları sağlamaları gerekiyor. Bu

⁸ 1989 sonrası Roma göçü için bakınız : Barany, 2002. Kötü yaşam koşullarının ve fiziksel şiddete varan ayrımcılığın yanı sıra 1999’da Kosova’da pek çok Roma NATO’nun askeri kampanyasının bitişinden ve Yugoslav taburlarının ayrılmasından sonra öldürülüyor, tecavüze uğruyor ve evlerinden atılıyor. Bu dönemde, Kosova’da yaşayan 120.000 civarındaki Romanın beşte dördü bölgeyi terk ediyor ya da Kosova içinde mülteci oluyor. Bkz. Thelen 2005, s. 16.

⁹ Alman Sinti ve Roma Merkez Konseyi başkanı Romani Rose, bu kullanımı Avrupa’da yaşayan Roma’yı ve yaşadıkları ülkelere olan aidiyetliklerini hiçe sayan bir terminoloji olarak görüyor.

çerçeve, Avrupa Birliği üyeliğine ilk başvuran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden olan Macaristan, üyeliğe erişme sürecinde tanıdığı 13 azınlığın içerisinde Roma'yı da katarak önemli kültürel, eğitimsel ve dil haklarını garanti altına alan Azınlık Kanununu 1993'te kabul etti. Bu kanun, azınlıkların sosyal, eğitim ve gelişim alanlarında projeler başlatma imkanını sağlayan ulusal ve yerel azınlık hükümetleri (self-governments) için de bir sistem yaratıyor. Bu hükümetlerin yaklaşık yarısını Roma azınlık hükümetleri oluşturuyor (Ringold et. al. 2005, s. xxi).

Azınlık olarak kabul edildiğinde Roma, 1995'te Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve azınlıkların korunması açısından yasal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası araç niteliği taşıyan Ulusal Azınlıkları Korumak için Çerçeve Sözleşmesi tarafından kapsanmış oldu.¹⁰ Fakat diğer şeylerin yanı sıra bir anavatan eksikliği tartışmasından dolayı da ulusal azınlık kavramı üzerinde bir mutabakata varılamadığından bazı ülkelerde Roma'nın azınlık olarak tanınması sorunlu olabiliyor. 1995'te Avrupa Konseyi kapsamında çeşitli politika alanlarını içerecek yönerge ve raporlar hazırlayan "Roma/Çingene üzerine Uzman Grup" un kurulması da teşvik ediliyor. Grubun Avrupa'daki Roma sosyal politikasının gelişimindeki esas rolü 1999'da AB'nin Grup tarafından hazırlanan Roma'nın durumunu iyileştirmek için yönlendirici prensipleri (Guiding Principles for improving the situation of Roma) kabul etmesiyle açığa kavuşuyor (Kovats, s. 96).

1993'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT-OSCE)'in Ulusal Azınlıklar üzerine Yüksek Komiseri van der Stoep de özellikle komünizmden kapitalizme geçiş yapan ülkelerdeki Roma üzerine ilk raporunu sundu. Bu rapor, organizasyonel değişikliklere de yol açtı. Demokratik Kuruluş ve İnsan Hakları Ofisi, Varşova'da Roma ve Sinti Meseleleri için Kontak Noktası kurdu (ODIHR/CPRSI). Bu oluşum, Roma ve Sinti gruplarının kendi kimliklerini koruyarak yaşadıkları toplumlara entegre olmalarını teşvik amacıyla kuruldu (Thelen, s.37). 3 yıl sonra 1998'de Kontak Noktasının yetkisi Avrupa ve devletler düzeyinde Roma ve Sinti konusunda yasal ve politik gelişmelerde öneride bulunmak ve koordine etmek yönünde genişletildi (Kovats, s. 97).

Genel sosyal içerme politikalarının Avrupa düzeyinde gelişmesi de Roma'yı yakından etkiledi. 1997'de AB kurucu anlaşmalarına yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele konusunda bağlayıcı olan yeni bir madde eklendi. Sosyal İçerme Politikasına dayanarak, her üye ülke, iki yılda bir milli hareket planı (National Action Plan) sunacaktır.

---

¹⁰ "Framework Convention for the Protection of National Minorities" için bakınız: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> Ayrıca bkz: Thelen, s. 38.

Avrupa Komisyonu bu raporları gözden geçirip ülkelere tavsiyede bulunacaktır. Bunların yanı sıra ayrımcılığa karşı çıkartılmış yönetmelik ve yasalar, Roma sosyal politikasını etkileyen önemli adımlar oldu. 2000 yılı Haziran'ında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 2000/43/EC kodlu Irksal Eşitlik Yönetmeliği (Race Equality Directive) dil kullanımını da kapsayarak azınlık haklarıyla bağlantılı bir şekilde Roma'yı içerdi. Nitekim, yönetmelik, ırksal ve etnik temelli ayırım uygulamadan tüm bireylerin eşit muamelesi prensibini benimsiyor,¹¹ dolaylı ve dolaysız olarak iki türlü ayrımcılığı yasaklıyor. Yönetmelikte, 'dolaysız ayrımcılık' bir kimsenin ya da grubun ırksal ya da etnik nedenlerden dolayı başka birisine kötü muamele göstermesi olarak tanımlanmaktadır. 'Dolaylı ayrımcılık' ise meşru bir amaçla mazur gösterilmediği durumda görünüşte nötr olan bir hükmün belli bir ırksal ya da etnik kökenden gelen insanların diğer kişilere göre dezavantajlı bir durumda bırakılmaları olarak tanımlanmaktadır (Zoon 2001, s. 17). Böylelikle ayrımcılığın tanımı daha kapsayıcı bir hale getirilerek ırksal ve etnik temelli ayrımcılık yasaklanmaktadır. 2000'de Roma sosyal politikası için önemli bir başka gelişme de kamu yetkililerince uygulanan ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilgili olan 12 numaralı protokolün Avrupa İnsan Hakları Konvensiyonuna eklenmesi oldu. Bu konvensiyondaki ırk ve etnik temelli ayrımcılığı yasaklayan 14. madde de Roma politikasına açıklık sağladı.¹² Roma'ya dair genişleyen Avrupa'da daha kapsamlı bir politika uygulaması arayışı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki Roma'nın dışlanmasını tersine çevirip içermeyi öneren bir anlayışla geldi. 2003'te Budapeşte'de düzenlenen Roma Konferansında (Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future) ise AB'nin öngördüğü hedeflerin Roma gruplarının durumunu dönüştürmek için kullanılmasını amaçlayan Roma İçermesinin On Yılı (Decade of Roma Inclusion) kabul edildi (Gillsater et al. 2004, s. 99).

AB'nin Roma meselesine başka bir müdahalesi de destekleme ve fon verme üzerinden olmaktadır. PHARE programı üzerinden AB Yapısal Fonları (EU Structural Funds) ve CARDS (Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Gelişim ve İstikrar için Topluluk Desteği-Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans) yoluyla AB, Roma'nın içerilmesi için geçiş ülkelerine maddi destek sağlıyor. Phare programı

---

¹¹ Yönetmelik için bakınız:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

¹² "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms" için bakınız: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>. Ayrıca 14. maddenin Roma meselelerinde nasıl kullanıldığına dair örneklemeler için bakınız: Quarterly Journal of the European Roma Rights Center: Roma Rights, no 2&3 2006, sf 12-14.

esas olarak 1989'da Polonya ve Macaristan'ı desteklemek için başladı,¹³ ancak zamanla bölgedeki aday ülkeler üzerinden genişledi.¹⁴ Post-komünizm ülkelerinin piyasa ekonomisine geçişini destekleme amacıyla kullanılan program, üyeliğe aday ülkelerin ekonomi ve insan hakları çerçevesinde dönüşümünü sağlamak için işlev kazanmaktadır. Program, Roma dışlanmasına karşı mücadele için bir takım kurum ve organizasyonları da başlattı. Ancak, Birleşmiş Milletlerin Roma üzerine hazırladığı 2002 tarihli raporu, Phare programıyla Roma'yı hedefleyen projeler artış gösterse de bunun tabana olan etkisinin beklenenden az olduğunu belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve AB Temel Haklar Ajansının 2012'de birlikte düzenlediği en son rapor da Roma'nın gördüğü ayrımcılık ve dışlanmanın devam ettiğini göstermektedir.¹⁵ Böylelikle verilen fonun miktarından ziyade kaynakların ne şekilde kullanıldığının önemine dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği düzeyinde gelişen ve özellikle AB üyeliğine erişim sürecinde hükümetler tarafından benimsenen sözü edilen yönetmelik, kanun ve sözleşmeler Roma için bir politika zemini sağlamaktadır. Ancak, kapsamlı bir politikaya ulaşma yolunda engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin en önemlileri olarak ekonomik, politik ve sosyal dengelerin bozulmasından duyulan tereddütün yanı sıra toplumda ve politika yapma sürecinde piyasa ekonomisinin de etkili olduğu iktidar ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlı olarak varlığını sürdüren ırkçılık ve anti-Çingene yaklaşımlarını besleyen önyargı ve buna dayalı olan dışlanmayı sayabiliriz. Kanun düzeyinde var olan ayrımcılığa karşı mücadele, ne yazık ki pek çok Roma için sadece yazılı doküman niteliğinde kalabilmektedir. AB üyeliğine erişim için kabul edilen sosyal politika yaklaşımları hiç uygulamaya geçemeyebilmekte ya da adalet, fırsat eşitliği gibi etik kaygılardan ziyade hükümetler tarafından sadece "elit kulube" kabul edilme yolunda bir adım olarak görülebilmektedir (Trehan 2001, s. 142). AB'nin 2007'de hazırladığı "AB Üye Ülkelerinde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Üzerine Raporunda"¹⁶ görüldüğü gibi bir takım diğer azınlıklara, göçmenlere, bir şekilde "farklı" olanlara gösterilen ayrımcılığa karşı olan mücadele hızlı ilerleyemeyebiliyor. Rapora göre, bazı üye ülkeler yönetimde gerekli uzman organlara sahip değilken ya da olanlar aktifleştirilmezken bazılarında ise bu alanda kurbanların pazarlık pozisyonunu güçlendirebilecek yasal yaptırım

---

¹³ Phare programme. Available at

http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50004_en.htm

¹⁴ AB üye adayı olarak Phare'den yararlanmış ülkeler: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Latvia, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya. Bu ülkelerin yanı sıra üyeliğe erişim öncesi destek programında Türkiye de yararlanıyor.

¹⁵ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)Raporu 2002, sf 9, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu 2012.

¹⁶ "Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU"
http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/11-ar07p2_en.pdf

uygulanmamıştır. Aşağıda daha ayrıntılı değinileceği gibi diğer alanlarda da bazı politika yaklaşımlarında ve projelerde, gerekli yasalar olsa dahi kontrol, denetim ve yaptırımların yokluğuyla bağlantılı olarak uygulamada sorunlar yaşanabilmektedir.

Roma Politikasında Farklı Yaklaşımlar

Uluslararası düzeyde ve özellikle AB düzeyinde bu şekilde konumlandırılan politika yaklaşımları, modern Avrupa hükümetlerinin klasik uygulamalarına baktığımızda kabaca gözlenen dört ana biçimde ortaya çıkıyor: Asimilasyon, dışlama, entegrasyon ve azınlık hakları.¹⁷

Asimilasyon, Roma'nın, çoğunluğun kurallarını, değerlerini ve davranış biçimlerini kabul edip bunlara uygun olarak davranmasını hedefleyerek ancak bu şekilde toplumda bir yer edinmesi durumuna işaret ediyor. Bu yaklaşım, azınlık grupları üstünde baskı ve zorlama yaratırken toplumun diğer bireyleriyle nispeten eşit şartlara ulaşabilmelerinin koşulunu hiyerarşik olarak üstün tutulmuş çoğunluk kültür ve değerlerine uyma üzerinden sınırlıyor. Pek çok ülkede Roma halen asimilasyon yaklaşımı ile karşılaşılıyor ve entegrasyon amaçlı politikalar dahi uygulamada asimilasyona yönelik izler taşıyabiliyor (Marinero 2003, s. 203-218). Ancak özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri söz konusu olduğunda komünist dönem buna bir örnek olarak teşkil etmektedir (Barany 2002, Ringold et al. 2005, Thelen 2005). Diğer bir yaklaşım olan dışlama ise Roma'yı ekonomik, toplumsal, kültürel, coğrafik, politik açılardan toplumun dışına atmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Roma'nın ayrı tutulmuş yerleşim yerleri, eğitimde ayrımcılık, istihdam edilmeme, sosyal marjinalleşme, önyargılar ve en net şekliyle ırkçılığa kadar varan anti-Çingene tepkiler dışlanmanın örneklerinden birkaçını oluşturuyor. Entegrasyon ve azınlık haklarına baktığımızda ise hak temelli yaklaşımlarla karşılaşılıyor. Entegrasyon daha çok bireysel haklara odaklanıp kültürel haklar dahil olmak üzere bireysel hakların tanınmasıyla birlikte bireyin topluma eşit haklarla katılımını hedefliyor. Ancak bu bireysel haklar yine çoğunluğun değerlerine göre belirlenebiliyor.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Barany 2002, Ringold et al, s. 14-21. Çingene çalışmaları alanında önemli bir akademisyen ve aktivist olan Acton (2005) ise İngiltere'nin toplumsal düzeni muhafaza etme yolunda Çingenelere karşı dönüşümlü olarak uyguladığı statükocu, baskıcı ve entegratif/içerici politikalar olmak üzere tarihsel olarak üç türlü politikadan bahsediyor. Bunların ortak özelliğini yapısal olmalarına bağlıyor. Hepsisi de ulus-devletin günah keçisi ve basmakalıp kötü örnek için "iyi düşman" arama ihtiyacını çözmek yerine Çingeneleri değiştirmeyi hedefliyor (s. 7). Acton, topluluklar arası huzuru sağlamak için şu an uygulanan politika modelleri arasında ise asimilatif vatandaşlık, azınlıklara rahatlıkla adapte edilebilen medeni haklar ve insan hakları modellerini ele alıyor. Bunlar arasında insan hakları modelini, ulus-devletlerin kararlarına karşı uluslararası organizasyonlar tarafından desteklenen insan hakları kanunlarının desteğini almak adına Roma organizasyonları için avantajlı görüyor (Bkz. Acton 2005, s. 3-7).

Azınlık hakları ise grup hakları üzerinden hareket ediyor; azınlık gruplarının topluma katılımı kendi grup kimlikleriyle ve kültürel değerlerini koruma haklarıyla beraber kabul ediliyor. Burada tekil bireylerin topluma katılımından ziyade OSCE'nin, AB'nin ve AK'nin de vurguladığı gibi grubu güçlendirme, grup kimliği üzerinden dışlanmayı ortadan kaldırma ve grup kimlik, kültür ve değerlerinin tanınmasıyla beraber eşit haklar edinme söz konusudur.

Roma'nın organize olma ve politika yapma stratejileri ise hem hükümetlerin yaklaşımıyla hem de uluslararası düzeyde belirlenen hareket alanıyla bağlantılı bir şekilde dönüşmektedir. Roma politikası, yerel düzeyde ve Roma'nın kendi örgütlenmesinde daha gerilere uzanmaktadır. Kendi aktivasyonu olarak, Roma'nın organize hak talepleri 1905'e kadar uzanıyor. 1905'te düzenlenen ve ardından oy hakkından mahrum edilmenin de protesto edildiği Sofya konferansının örnek teşkil ettiği gibi Roma, 20. yüzyılın başında haklarını arama yolunda organize oluyor (Thelen, s. 41).¹⁸ Özellikle Bulgaristan ve Romanya'da kurulan organizasyonların sayısı 1920 ve 1930'lardan İkinci Dünya Savaşına, Nazilerin Roma'ya karşı yürüttüğü kampanyaya kadar artmaya devam ediyor. Bu bakımdan, savaş sonrası, özellikle ırkçılık karşıtı ve Roma'nın uğradığı zulümün tanınmasının da kaygısıyla yeniden bir örgütlenme gerekli görülüyor.¹⁹ 2. Dünya Savaşı ile 1970 arasını bir period olarak belirleyen Klimova-Alexander, bu dönemde yeni bir takım fenomenlerin görüldüğünü belirtiyor. Bunların arasında ulusal düzeyde modern Roma siyasi organizasyonlarının ortaya çıkması, kapsayıcı uluslararası Roma örgütlerinin şemsiyesi altında birleşme, bazı Roma olmayan siyasi ve idari yapılanmalarda Romaların kısıtlı da olsa yer alması gibi Roma politikasını ulusal ve uluslararası doğrultuda genişleten etkenler bulunmaktadır (Klimova-Alexander, s. 627).

Komünist bloğun çöküşünden sonra ise Roma örgütlenmesi artış gösteriyor. Komünist geçmişle bu artışı ilişkilendiren araştırmacılar (Örn. Barany, Thelen), komünizm döneminde "zorunlu" vasıfsız işçi olarak düzenli ve maaşlı iş hayatına girip nispeten eğitime katılımları da artan Roma'nın örgütlenmesinin, bu geçmişe referanslar içerdiğini belirtmektedir. Bu dönemde asimilasyon olarak nitelendirilen komünist dönem Roma politikası da sorgulanma imkanı buluyor. Böylelikle, kimlik haklarının ve politik temsilciliğin

---

¹⁸ Barany, Roma'nın 1879'da Macaristan'da Avrupa politik ve vatandaşlık haklarına odaklanan bir konferans düzenlediklerini de ekliyor, (2002, s. 95).

¹⁹ Bu kaygıyla beraber 1956 yılında Oskar ve Vinzenz Rose daha sonra Alman Sinti Derneğine dönüşen ve 1982'de bölgesel organizasyonlarıyla yeniden yapılanarak Alman Sinti ve Roma Merkezi Konseyini oluşturan Yahudi İncından Olmayıp Zulme Uğramış Kişiler Derneğini - the Association of Persecuted Persons of Non-Jewish Faith kuruyor. Ancak Barany (2002) savaş sonrası dönemde Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist devletlerde bağımsız sivil toplum kuruluşlarına olan tepkiden dolayı Çingene mobilizasyonunun da oldukça kısıtlı olduğunu belirtiyor, s. 148-153.

daha çok vurgulandığı bir politik örgütlenme dönemi başlayabiliyor. Ancak, özellikle geçiş dönemindeki ülkelerde yaşanan sıkıntıların etkisi ve devreye sokulan piyasa ekonomisinin gergin ve rekabete dayalı dünyasında pek çok Roma, komünist döneme nazaran ekonomik olarak kendilerini daha zarar görebildikleri bir pozisyonda buluyor. Bu dönemde kendilerini ifade edebilme alanı nispeten açılrsa da yaşanan yoksulluk ve işsizliğin etkisi hayatlarında daha fazla hissedilir oluyor. Bunun yanı sıra bu rekabet dünyasının acımasızlığıyla birleşen anti-Çingenelik üzerinden giden ayrımcı önyargılar güçlenip çoğunluk tarafından uygulanan şiddet örnekleri artıyor.²⁰ Toplumdaki sorunların günah keçisi pozisyonunda bırakılan Roma grupları, nüfus artış hızlarının nispeten yüksek olması gibi nedenlerle alevlendirilen değişik formlarıyla anti-Çingene tepkileri ve ırkçılıkla karşılaşmaya bu yeni dönemde de devam ediyor. Roma evlerinin yakılıp yıkılması, Roma'nın ölümle de sonuçlanan fiziksel şiddete uğraması, kısırlaştırma, vatandaşlıktan çıkarılma²¹ Roma'nın karşılaştığı şiddetin biçimlerinden oluyor. Aynı zamanda daha geniş çapta endüstriyel kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin taleplerine pek çok Roma'nın eğitimsel ve çeşitli nedenlerle cevap veremeyecek durumda bırakılması, önyargı ve dışlanmışlıkla da beslenince pek çok Roma işsizliğin ve yoksulluğun sınırlarında hayata tutunmak durumunda bırakılıyor. Bu dönemde, ayrımcılık, kötü muamele, ekonomik zorluklar gibi nedenlerle pek çok Roma, Batı Avrupa ülkelerine göç ediyor (Barany, s. 242). Bu da Batı Avrupa'nın Roma politikasına olan ilgisini uyaran etkenlerden biri oluyor.²²

Vermeersch, anti-Çingene şiddetinin ve ırkçılığın 1990'larda artmasının Roma içerisinde yeni bir jenerasyonu politize edip bir araya getirdiğini söylüyor. Bu nedenle kötüleşen koşulların ve şiddetin etkisinin Roma hareketinin aktivasyonunun artmasıyla ilişkili olduğunu belirtiyor (Vermeersch 2003, s. 882). Bağımsız örgüt kurma yasaklamasının kalkması, bölgedeki yeni dernek yasası, kamu ve bireysel fonlarının uygunluğunun artması ve pek çok aktivistin lider pozisyonunda olmak istemesi gibi nedenlerle de Doğu ve Orta Avrupa'da Roma örgütlerinin sayısı ciddi bir şekilde artıyor.²³ Ancak, Barany, 1990'ların başında hızlı bir şekilde artış gösteren bu örgütlerin pek çoğunun gevşek yapılanmış, elitler tarafından götürülen ve çoğunlukla yerel olduğundan bahsediyor. Genel olarak Roma organizasyonlarının programları, tanınma, etkin yasal araçlarla güçlendirilmiş vatandaşlık

²⁰ Bu dönemde artan ırkçı ve Roma karşıtı hareket için bakınız: Barany 2002, s. 195-200.

²¹ Çek Cumhuriyeti, Bosna, Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya (age, s. 143)

²² Roma göçü ve Batı Avrupa'daki tepkilerle beraber bunun uluslararası Roma politikasına etkisi için bakınız: Barany, s. 241-280.

²³ 1990'larda Doğu ve Orta Avrupa'da Roma grup ve organizasyonlarının yıllara göre hızla artışını görmek için Barany 2002, s. 207 Tablo 6.1.

hakları, varolan azınlık kanunlarının iyileştirilmesi, etnik dışlanmaya son ve dışlanmaya karşı yasaların güçlendirilmesi, devlet destekli toplumsal ve kamu istihdam programları şeklinde olumlu ayrımcılık programları, ve daha etkili sosyal refah politikaları, devlete ait medyada belirli bir zamanda yayın yapma fırsatı arayışlarını kapsayabiliyor (Barany, 2002, s. 216). Bunun yanı sıra, Barany, Roma organizasyonlarını, aktiviteleri üzerinden politik ve sosyoekonomik olarak iki ana grup altında inceliyor. İki grup için de aktivite ve proje belirlenmesinde fon bulma önemli bir yer ediniyor.

Politik organizasyonlar, özellikle politik katılım ve temsiliyet amacıyla Roma'nın kurduğu politik parti ve sivil toplum örgütlerini içeriyor. Bunlar arasında Roma'ya yasal yardım sağlayan ve hükümet organlarının dışlayıcı tutum ve hareketlerine karşı koyan örgütler de bulunmaktadır. Sosyoekonomik organizasyonlar ise anasınıfları, yaz kampları, geleneksel zanaatların yanı sıra modern iş becerileri için eğitim kursları gibi projelerde yer alıyor ve Roma'ya özellikle sosyal ve ekonomik temelde yardımda bulunmayı hedefliyor. Barany, bu grupta Roma kültürüne odaklanan organizasyonların Roma kimliğinin biçimlenmesinde ve güçlenmesinde etkili olduğunu belirtiyor (Barany 2002, s. 210). Vermeersch de Roma hareketinin topyekün Roma kimliğine olan etkisini vurguluyor. Ona göre 1990'lar için yeni olan, Roma hareketinin hızlı ve müthiş bir şekilde gelişmesinin, bu alandaki organizasyonların sayısında devamlı bir artış olmasının yanı sıra Roma etnisitesiyle ilgili yeni fikirlerin de ortaya çıkması oluyor. Kimlerin Roma olup olmadığı, Roma olma durumu, bu durumun ne şekillerde yaşandığının eskiye ve yeniye referansla tekrar tanımlanması, bu açıdan Roma hareketini hem dönüştüren hem de hareketle birlikte dönüşen açık bir alan haline geliyor.

Politik yaklaşım, kimlik ve strateji geliştirme açısından, Uluslararası Roma politikasında çeşitli ülkelerden Roma aktivistin katılımıyla beraber 1971'de Londra'da yapılan Dünya Roma Kongresi (World Romani Congress) tarihi bir adım olmuştu (Vermeersch, 2003, s. 881). 1990'larda yoğunlaşan Roma'nın kendi içinde ve uluslararası temsiliyet ve stratejik politika tartışmaları da böylelikle bir çerçeveye oturmuş oldu. Roma politikası, Roma'nın bölgesel olmayan millet, ulusal azınlık mı göçmen azınlık mı olduğu²⁴, ve etnosınıf oluşturup oluşturmadığı tartışmaları üzerinden dönüşüyor. Bu alanda, Roma kimliği üzerinden giden üç temel yaklaşım olan millet, azınlık ve etnosınıf tartışmalarına kısaca değinmekte fayda var.

---

²⁴ Konuyla ilgili daha ayrıntılı tartışmalar için bkz. Thelen, s. 39-53.

Bölgesel olmayan millet (Non-territorial nation)

Bu yaklaşım 1977'de kurulan Uluslararası Roma Birliğinin- International Romani Union (IRU) ve Roma Ulusal Kongresinin- Roma National Congress politikasını belirliyor. Buna göre tüm ülkelerdeki Roma grupları temelde ortak olan bir kökene, dile ve kültüre dayanan bir milleti oluşturuyor. Arada netçe görülen farklılıklar ise esas olarak içinde yaşadıkları devletlerin asimilasyona dayalı politikalarından kaynaklanıyor. Bu yaklaşımın politik getirisi ise uluslararası düzeyde Avrupa'da özel bir yasal pozisyon talebi oluyor. IRU bu yaklaşımın başlıca savunucusu olarak tüm dünyadaki Roma'nın da temsiliyetini üstleniyor. Böylelikle uluslararası düzeyde Roma temsiliyeti gibi stratejik bir noktaya da gelinmiş oluyor.

Bu yaklaşım, pek çok açıdan eleştirilmektedir. Öncelikle uluslararası bölgesel olmayan millet kurgusunun yereldeki hak taleplerinden ziyade uluslararası politikaya odaklanması, böylelikle yereldeki sorunlara önem verilmemesi eleştiriliyor. Böylece, uluslararası düzeyle yereldeki Roma topluluklarının ihtiyaçları arasındaki bağlantı sorgulanıyor. Öte yandan, ortak köken olarak belirlenen Hindistan ve sınırlar ötesi ortaklık²⁵, tabandaki özdeşimlerden çok akademik yorumlamalar olarak nitelendiriliyor. Öyle ki Hindistan geçmişi pek çok Roma için, yapılan akademik araştırmalar sonucu öğrenilmiş ve topluluk kimlikleriyle çok ilişkide olmayan bir etken olarak kalabiliyor. Bu yaklaşımın politik referanslarına bakıldığında ise, bunun devletlerin kendi çıkarlarına yarayacağı, nitekim yerel hükümetlerin duyması gereken sorumluluktan kaçınmaları için zemin hazırlayacağı kaygılar arasında yer alıyor (Vermeersch, 2003, s. 886-9). Öte yandan uluslararası düzeyde bu, Birleşmiş Milletler, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyinde Roma'nın temsil edilmesi demek.²⁶

Ulusal Azınlık Hakları

Bu yaklaşım, Avrupa düzeyindeki yerelden ayrı hak taleplerinden ziyade yerelde, Roma'nın yaşadıkları ülkeler içerisinde ulusal azınlık olarak tanınmalarını savunuyor. Böylelikle hem diğer azınlıkların desteği hem de azınlık hakları destekçilerinin ilgisi de

²⁵ Bu alandaki eleştirilere örnek için yukarıda Alman Sinti ve Roma Merkez Konseyi başkanının tepkisine bakınız.

²⁶ Roma'nın ayrı kıtalarda, günümüzde esasen farklı dilleri konuşup farklı dinlere inanan ve farklı kaygılarla hareket eden insanları kapsayan bir milletten söz etmesi hem alışlageldik toprağa bağlı ulus-devlet kurgusuna ters düşüyor hem de ulus üstü ve hatta kıtalar arası bir kurguya denk düşüyor. Acton ve Gheorghe (2001)'nin söz ettikleri gibi kendisine Roma milliyetçisi diyenlerin dahi uluslar üstü bir şekilde organize olması gerekiyor (sf 57). Acton ve Gheorghe IRU'nun da 1990'da düzenlenen 4. Dünya Roma Kongresinden sonraki yeniden canlanmasında bu yönde yeni bir strateji geliştirdiğini söylüyor. Bkz: Acton ve Gheorghe 2001, s. 54-70.

hedefleniyor. Ulusal azınlık olarak tanındığında Roma, 1995'te Avrupa Konseyi tarafından benimsenen Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi kapsamına giriyor.²⁷ Ancak Çek Cumhuriyeti ve Slovakya örneklerinde görüldüğü gibi Roma'nın deneyiminin diğer azınlıklardan daha farklı olması, diğer azınlıklarla bir işbirliği sağlanmaması ve bunun Roma çıkarlarını temsil etmediği gibi konulardan dolayı bu yaklaşım eleştirilebiliyor. Bunun yanı sıra azınlık haklarının, Roma'nın durumuna çok uygun olmadığı da belirtiliyor. Bunun başlıca nedenleri, Roma grupları arasındaki sosyokültürel ve çıkar farklılıklarının yanı sıra farklı ülkelerde uygulanan asimilasyon ve entegrasyon politikalarına bağlanıyor. Bu politikaların etkisiyle Roma'nın azınlık statüsünün gerektirdiği birleştirici öğelere sahip olmadığı belirtiliyor. Buna göre, Roma, ortak dil, din, kültür ve kapsayıcı ulus duygusu yerine "geleneksel" Roma adetlerini farklı ölçülerde devam ettiren bireyler, aileler ve toplulukların birleşimini oluşturuyor (Pogany 2006, s. 1-25). Roma'nın yaşadığı dışlanma pratikleri, yoksulluk ve ayrımcılığın da etkisiyle pek çok Roma, Roma kimliği yerine sosyoekonomik ihtiyaçları üzerinden taleplerini dile getiriyor. Bu nedenle azınlık hakları hem Roma'nın karşılaştığı kurumsallaşmış yaygın ayrımcılığa karşı mücadelede kısıtlı bir alana işaret ediyor hem de farklılıkları kapsayamıyor.²⁸

Etnosınıf

Etnosınıf yaklaşımı, Roma'nın sınıfı andıran bir etnik grup olduğu üzerinde duruyor. Özellikle Roma'nın sosyoekonomik hiyerarşinin en altında yer alması vurgulanıyor. Böylelikle, eğitim ihtiyacı, konut sorunu ve istihdam sorunlarına değiniliyor. Roma kimliğinin kültürel bileşeni daha az önemli bir konu olarak ele alınıyor. Bu çerçevede, özellikle ulusal azınlık yaklaşımının var olan önyargıları ve basmakalıp örnekleri yok etmediğini düşünenler tarafından benimsenebiliyor. Kimlik politikası yerine dezavantajlı, yoksul bırakılmış vatandaş kurgusu üzerinden hak talebi işlevsellik kazanıyor. Vermeersch, bu yaklaşıma tutunan insanların daha çok komünist dönemi iyi hatırlayanlar olduğunu ve etnik farklılıklar yerine yoksul gruplar için hak talebinde bulunmanın daha etkili olduğunu düşündüklerini belirtiyor (Vermeersch, s. 891-2). Thelen ise bu tarz bir yaklaşımın Roma'nın toplumsal marjinalleştirilmesinin uzun tarihsel süreçlere ve milliyetçi önyargıya dayandığını görmezden gelmek olduğuna dikkat çekiyor (Thelen, s. 33-34). Roma'nın dışlanmışlığının

---

²⁷ Roma'nın azınlık statüsü bir önceki bölümde belirtildiği gibi uluslararası düzeyde tanınmış durumdadır.

²⁸ Age. Pogany, azınlık hakları yerine uluslararası insan hakları organlarını Roma'nın hak talepleri ve durumunun geliştirilmesi için daha etkili buluyor, s. 23.

sadece sosyoekonomik koşullara değil Roma'ya karşı kurumsal ve toplumsal düzeyde işleyen iktidar ilişkileri ve önyargılara bağlı olduğu bu eleştirinin ana noktasını oluşturuyor.

Kimlik üzerinden giden bu yaklaşımların etkisinin yanı sıra özellikle 1990'lardan sonra insan hakları temelinde hak arayışı, Roma politikasına yön veren bir yaklaşım oluyor. Vermeersch (2003), Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB gibi bir uluslararası toplulukta kalmalarının anahtar noktasının insan hakları söylemi olabileceğini anlamalarının, Roma hareketine etkisinin olduğunu belirtiyor. Acton ve Gheorghe(2001) ise gelenek, sınıf pozisyonlarının ve Roma gruplarının çıkarlarının farklılaşması nedeniyle Roma politikasında yaşanan zorluklara dikkat çekiyorlar. İnsan hakları temelli bir yaklaşımın, bu zorlukları da aşmak açısından Roma hareketine en uygun düşen yaklaşım olduğunu savunuyorlar. Diğer yaklaşımlardan birisi olan azınlık hakları yaklaşımı, herhangi bir „etnik partikülerizmin“ söz konusu olan etnik grubun sınırlarını belirlemeye ve kontrol etmeye dönüşebileceği yüzünden eleştiriliyor (Acton ve Gheorghe, 2001, s. 67). Öte yandan Acton ve Gheorghe, uygulanabilecek asimilasyon ve entegrasyon benzeri bir toplumsal hareket ve topluluk gelişimi yaklaşımına, Çingene topluluklarına çoğunluğa göre „gerikalmış“ ve „az gelişmiş“ olarak yaklaşım paternalist bir ırkçılığa dönüşmesi potansiyeli üzerinden karşı çıkıyorlar. Bu yaklaşımlar yerine bireylerin insan olarak belirli ihtiyaç ve hakları üzerinden giden insan hakları yaklaşımının benimsenmesini, Roma'nın politik hareketine ahlaki bir meşruluk alanı ve politik birlik sağlaması açısından önemli görüyorlar (Age, s. 64-68).

Azınlık politikası, dışlanan azınlık gruplarının azınlık statüsü üzerinden hak talebine ve hükümetlerin politik çerçevede belirlenmiş ölçütlerine dayanırken insan hakları üzerinden yapılan hak talebi temel olarak insan olmanın getirdiği haklara dayanıyor. Kabaca azınlık politikası yerine benimsenen insan hakları, hem Roma'ya daha geniş bir alan sağlıyor hem de söylemsel düzeyde ayrılıkların vurgulanması yerine ortaklıklardan bir hak talebi sunuyor. Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Avrupa Denetleme Merkezi İletişim ve Dış İlişkiler Yöneticisi olan Sobotka bu bakış açısının 1990'larda Orta ve Doğu Avrupa hükümetlerinin Roma'ya olan yaklaşımını değiştirdiğini belirtiyor. Böylece başlangıçta özellikle OSCE ve Avrupa Konseyi tarafından güvenlik meselesi olarak sınıflandırılan Roma meselesi, 1990'ların sonuna doğru hükümetler arası milletlerüstü BM, OSCE, AK ve AB gibi organizasyonlarla lobi faaliyetlerine odaklanan nispeten bir insan hakları politikasına dönüşmüş oluyor (Sobotka, 2007, s. 135). 1996'da Budapeşte'de kurulan ve bu alanda aktif olarak Roma savunuculuğu yapıp ülke raporlarıyla da Roma dışlanmışlığına ışık tutup yasal çözümler arayan bir organizasyon olan Avrupa Roma Hakları Merkezi (European Roma

Rights Center) de tam bu dönemde kuruluyor. Böylelikle geçmişi 1970'lere kadar uzanan Roma uluslararası politikası, uluslararası düzeyde kabul edilmiş sözleşmelere de istinaden insan hakları temelinde yeni bir platforma taşınmış oluyor.

Sobotka, bu dönemdeki yaklaşımları ikiye ayırıyor: insan hakları siyaseti ve insan hakları tutumu.²⁹ İlki daha çok insan haklarının iktidarla kurduğu ilişkilere; insan haklarının politika platformunda nelere tekabül ettiğine dayanıyor. Açıkçası, insan hakları siyaseti, belli aktörlerin insan haklarının nasıl çalıştığını, kimin aleyhine ve lehine olduğu hesaplamalarıyla beraber bu hakların politik işlevlerini incelemeye dayanıyor. Sobotka bu yaklaşım için, 1990'ların başında özellikle geçiş ülkelerinden gelen Roma göçüne istinaden biçimlenen Batı Avrupa'nın güvenlik kaygısıyla Roma meselesine yaklaşımını ve aynı dönemde komünizmin yeniden canlanmasından tedirginlik duyarak Roma meselesiyle ilgilenen Amerika'nın yaklaşımını örnek gösteriyor. Yani esas olarak özellikle bazı Batı Avrupa devletlerinin ve Amerika'nın kendi güvenlik kaygılarıyla belirlenmiş dış politikalarından dolayı Orta ve Doğu Avrupa'daki Roma insan haklarına yaklaşımından bahsediyoruz. Öte yandan, ikinci yaklaşım olan insan hakları tutumu sosyal, politik ve kültürel alanlar gibi belli bir çerçevede hak temelli politika kullanımının değerlendirilmesine denk düşen bir yaklaşım. Bu alanda göç, okullarda ayrımcılık ve siyasi şiddet gibi konularla ilgili politikalara rastlamak mümkün. İşte bu iki yaklaşımın birleştiği noktada ve post-komünizm dönemi politikasıyla beraber geçiş ülkelerinin piyasa ekonomisine adaptasyonunun sağlanması çerçevesinde Roma politikası da bir ivme kazanmış oluyor.

Bu gelinen noktada, Roma temsilciliğinin uluslararası düzeyde genişlemesi ve gelişmesi, Roma grupları arasında artan iletişim ağının da kurulma çabaları son derece önemli görünüyor. Avrupa'da Roma'yı birleştirmek amacıyla 2004'te kurulan bağımsız sivil toplum örgütü Avrupa Roma ve Gezgin Forumu (European Roma and Travellers Forum)³⁰ Roma meseleleriyle ilgili olarak Avrupa Konseyi gibi organlarda temsilci atama hakkına sahip olmasıyla önemli bir pozisyonda bulunuyor (Thelen, 2005, s.2). Bu forumun temsil etme meşruluğu üzerinden bir takım tartışmalar dönse de çoğunluk böyle bir Roma temsilciliğinin hem Roma hem de AK ile kurulan bağ açısından önemli olduğuna kanaat getirmektedir. Öte yandan 2003'te kurulan uluslararası bir organizasyon olan Avrupa Roma Bilgi Ofisi³¹ (The European Roma Information Office (ERIO)'nin çalışmaları da Roma meselelerinin tartışılması ve politika uygulamaları için önem taşımaktadır. ERIO'nun çalışmaları, Roma

---

²⁹ Human rights politics ve human rights policy. Bakınız Sobotka s. 137-140.

³⁰ Bkz. ERTF'nin internet sitesi: <http://www.ertf.org/>

³¹ Bkz. ERIO'nun internet sitesi: <http://www.erionet.org/index.html>

meselelerinde politik ve kamusal tartışmaları tetikleme, AB kurumlarına, Roma sivil toplum örgütlerine ve hükümet yetkilileri ile hükümetler arası organlara Roma politika meselelerinde bilgi iletmeyi içeriyor. Bu gibi kuruluşların aktivitelerini sürdürüp Roma arasındaki bağı muhafaza edip güçlendirmeleri için uluslar üstü politika yürüten Roma'ya internet gibi küresel iletişimi sağlayan yeni teknolojiler de fayda sağlıyor. Elektronik gruplar üzerinden giden tartışma ve haberleşme ile grup ve kişisel ağların kurulması Roma aktivasyonu için ayrıca önem taşıyor.³²

Sonuç Olarak

Roma sosyal politikası, uluslararası, ulusal, yerel gibi farklı düzeyleri içermekte ve bu düzeylerde farklı perspektifleri olan aktörlerin etkisiyle dönüşmektedir. Bu nedenle, Roma politikasına, hem Roma'nın kendi içinde giden tartışmaları, yaklaşımları; topluluk, birey, piyasa, ulus-devlet, ulusal ve uluslararası kurumlar gibi farklı aktörlerin çıkar ve stratejileriyle etkileşim halinde olan politika yaklaşımları ve uygulamaları; hem de uluslararası güç dengeleri ile olan bağlantıları düşünerek bakmamız gerekiyor. Böylelikle, Roma üzerine yapılan akademik ve sosyal politika çalışmaları daha geniş bir bakış açısı ile değerlendirilebilecek ve çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirilebilecektir.

Roma örgütlenme sürecini, bireysel ve grup aidiyetlerinden ayırmak ve bu anlamda politika belirleme sürecinde özdeşim kurma mekanizmalarını yadsımak mümkün değildir. Roma meselesinde en çok tartışılan konuların arasında politikaların, temsilciliğin ve projelerin kapsayıcılığı gelmektedir. Nitekim, bahsedilen grup oldukça geniş, yerel, tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik açıdan farklı dinamiklerle ilişki halinde olunca ve her demokratik sürecin ayrılmaz bir parçası olarak da görülmesi gereken farklı yaklaşımlar ortaya çıktıkça, ortak politika zeminini yeniden tanımlamak da düşünülmesi gereken bir alan olmaktadır. Roma örgütlenme sürecinde tartışılan konular bu açıdan içinde bulunan aktörleri de belirleyen bir süreç içinde gelişmektedir. Roma'nın belli bir millet oluşturup oluşturmadığı, bu anlamda farklılık ve ortaklıkların nasıl kurulabileceği, kimlerin Roma'yı temsil ettiği, edebileceği gibi sorular bu süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, yalnızca Roma'yla sınırlı değil; aynı zamanda bu kavramları nasıl oluşturup kullandığımızı da sorgulayabileceğimiz bir alan açmaktadır. Uygulamaya bakıldığında ise belli bir yerelde ve belli bir grup üzerinden yapılan projelerin, sosyal politika yaklaşımlarının, Roma olarak adlandırılan ve/veya bu şekilde

³² Haber ve tartışma siteleri için örnek olarak bkz: <http://www.idebate.org> , <http://romnews.com/community/index.php>

özdeşim kuran ancak başka bir yerellik ve kendine özgü bağlamının şekillendirdiği başka bir toplumsallıkla ilişkilenen bir grupta işleyip işleyemeyeceği, bu şekilde bir genel yaklaşımın belirlenip belirlenemeyeceği gibi sorular ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, hem toplumsal hem kurumsal önyargı ve dışlanmanın etkisinin açıkça görüldüğü devletler düzeyine baktığımızda, Roma ile ilgili kapsamlı bir sosyal politikanın halen gerçekleşmediğini görmekteyiz. Roma politikası, esasen geçiş ülkeleri üzerinden oluşturuluyor. Bu, Roma politikasının bu ülkelerin AB üyeliğine erişim sürecinde gelişmesine ve bu ülkelerdeki Roma nüfus oranının daha fazla olması gibi nedenlere dayanmaktadır. Ancak, bir takım adımlar atılıp kazanımlar sağlansa da Doğu ve Ortadoğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra Batı Avrupa ülkelerinde de halen Roma'ya karşı olan dışlayıcı politika ve uygulamaları görmekteyiz.

Tüm bu etkenleri de düşününce, insan hakları gibi eşitsizliğe karşı insan olma durumundan doğan bir hak talebiyle toplumdaki ve kurumlardaki önyargı ve dışlama pratiklerine karşı duracak biçimde kapsayıcı ve bütünlüklü bir sosyal politika yaklaşımı, Roma politikası için önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu, toplum kurgumuzu ve sosyal politika algımızı da birleştirici bir temel olacaktır. Bu açıdan bu alandaki ulusal anlaşmaların kabulünün yanısıra bunların uygulamaya geçmesi, ayrımcılığa ve dışlanmaya karşı hükümetlerin etkin rol oynaması, dışlanma pratiklerini benimseyen yaklaşım ve iktidar ilişkilerinin sorgulanması, politika ve proje uygulamalarının kontrolünün yapılarak teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede insan haklarını, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanları en geniş biçimde kapsayarak birey ve grupların eşit fırsat ve koşullara sahip olması açısından düşünmemiz faydalı olacaktır. Bunu yaparken, eşitsizliklerin yaratılması ve/veya sürdürülmesinde etkili olan piyasa, özel ve kamu kurumları, farklı toplumsal iktidar odakları gibi ayrı ya da birlikte hareket edebilen çeşitli aktörlerin işlevlerini de göz önünde bulundurmamız gerekecektir. Nitekim, toplumsal huzurun ve sorumluluğun gerekleri de böyle bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acton, T. (2005). Conflict Resolution and Criminal Justice- Sorting Out Trouble: Can Legislation Resolve Perennial Conflicts Between Roma'Gypsies/Travellers and 'National Majorities'?. *Journal of Legal Pluralism*, (51) 1-20
- Acton, T., Gheorghe, N. (2001). Citizens of the world and nowhere: Minority, ethnic and human rights for Roma during the last hurrah of the nation-state. . Will, Guy(Ed.). *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe* (s. 54-70). Hatfield: University of Hertfordshire, 2001
- Bakker, P. (2001). The Political Status of The Romani Language in Europe. *Mercator Working Papers*
- Erişim: <http://www.ciemen.org/mercator/pdf/wp3-def-ang.PDF>
- Barany, Z. (2002). The East European Gypsies. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Raporu. (2002.) Avoiding the Dependency Trap.Erişim:[http://hdr.undp.org/en/reports/regional/europethecis/Avoiding_the Depe ndency_Trap_EN.pdf](http://hdr.undp.org/en/reports/regional/europethecis/Avoiding_the_Depe ndency_Trap_EN.pdf)
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Raporu. (2012). The Situation of Roma in 11 EU Member States. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf (erişim tarihi: 22 Ocak 2013)
- European Roma Rights Center. (2006) *Quarterly Journal of the European Roma Rights Center: Roma Rights*, no 2&3.
- European Roma Rights Center.(2006) *Quarterly Journal of the European Roma Rights Center: Roma Rights, Romani Women's Rights Movement*. No 4.
- Fraser, A. (2002). Çingeneler. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Hancock, Ian. (2002). We are the Romani People. Hatfield: University of Hertfordshire Pres.
- Gillsater, C., Ringold, D., Varallyay, J. (2004) Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future. Washington D. C.: The World Bank.
- Hancock, I. (2004). The Heroic Present The Photographs of Jan Yoors and His Life with the Gypsies. New York: The Monacelli Press Erişim: <http://www.radoc.net:8088/RADOC-45-JANYOORS.htm>
- Kenrick, D. (2006) Çingeneler: Ganj'dan Thames'a. İstanbul: Homer Kitabevi.

- Klimova-Alexander, I. (2007). The Development and Institutionalization of Romani Representation and Administration. Part 3b: From National Organizations to International Umbrellas (1945-1970)- the International Level. *Nationalities Papers*, 35 (4) September 627-661.
- Kovats, M. (2001). The Emergence of European Roma Policy. Will, Guy(Ed.). *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe* (s. 94-95). Hatfield: University of Hertfordshire.
- Marushiakova, E., Popov, V. (2004). Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Marinero, I. (2003). Integration or marginalization? The failures of social policy for the Roma in Rome. *Modern Italy*, 8 (2) 203-218.
- Pogany, I. (2006). Minority Rights and the Roma of Central and Eastern Europe. *Human Rights Law Review*, 6 (1) 1-25.
- Ringold, D., Orenstein, M., Wilkens, E. (2003). Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle. Washington D.C.: The World Bank.
- Ringold, D., Orenstein, M., Wilkens, E. (2005). Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle. New York: The World Bank.
- Sepkowitz, K. (2006). Health of the world's Roma population. *TheLancet*. Mayıs-Haziran, 367 (9524) 1707-8.
- Sobotka, E. (2007). Human Rights and Roma Policy Formation in the Czech Republic, Slovakia and Poland. *The Roma- A Minority in Europe*, (135-161). Budapest: Central European University Press.
- Stewart, M. (2002). Deprivation, the Roma and 'the underclass'. C.M. Hann. (Ed). *Postsocialism: ideals, ideologies, and practices in Eurasia*. London ; New York: Routledge.
- Thelen, P. (2005) Roma Policy: The Long Walk Towards Political Participation. Roma in Europe: From Social Exclusion to Active Participation. Skopje: Friedrich Ebert Stiftung.

- Trehan, N. (2001). In the name of the Roma? The role of private foundations and NGOs. Will, Guy(Ed.). *Between Past and Future*, (135-146). Hatfield: University of Hertfordshire.
- Vermeersch, P. (2003). Ethnic Minority Identity and Movement Politics: The case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia. *Ethnic and Racial Studies*, 26 (5) 879-901.
- Zoon, I. (2001). On The Margins. Roma and Public Services in Romania, Bulgaria and Macedonia: With a Supplement on Housing in Czech Republic. New York: Open Society Institute.

İlgili Yasa, Yönetmelik, Program ve İnternet Siteleri

- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Erişim: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>
- Dünya Bankası Roma İçermesinin On Yılı projesiyle ilgili internet sitesi Erişim: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/EXTROMA/0,,contentMDK:20988210~pagePK:64168445~piPK:64168309~theSitePK:615987,00.html>
- European Roma and Travellers Forum internet sitesi: <http://www.ertf.org/>
- European Roma Information Office internet sitesi: <http://www.erionet.org/index.html>
- European Roma Right Center Erişim: http://www.errc.org/About_index.php
- Framework Convention for the Protection of National Minorities Erişim: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>
- IDebate Erişim: <http://www.idebate.org>
- Phare programme Erişim: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50004_en.htm
- Race Equality Directive Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>
- Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU Erişim: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/11-ar07p2_en.pdf
- RomNews Erişim: <http://romnews.com/community/index.php>
- The Decade of Roma Inclusion Erişim: <http://www.romadecade.org/index.php?content=1>

